

PALU KAZASINDAKİ YURLUK-OCAKLIK ARAZİNİN FESHİ

The Rescission of Yurtluk-Ocaklık System in the Kaza of Palu

Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ*

Özet

Osmanlı Devleti'nde Klasik Sancaklar taşra teşkilatının belkemiğini oluşturmaktaydı. Ancak, hâkimiyet altında bulunan bölgelerin özelliklerine göre değişik idare şekilleri de uygulanmıştır ki bunların içerisinde yer alan Hükümet ve Yurtluk-ocaklık Sancaklar önemli bir yer tutmaktaydı. Bunlar, fetih sırasında hizmetleri görülen mahalli beyler ve ümeraya tevcih edilmiştir. Bu bağlamda Palu ve çevresi de hükümet sancak olarak Cemşid Bey'e mülkiyet üzere tevcih edilmiş ve bu durum kuşaktan kuşağa devam etmiştir.

Hükümet Sancak uygulamasında, sancağın arazisi ve arazi üzerindeki hak ve yetkiler büyük oranda idareci zümrenin uhdesindedir. Buna karşın, idareci her yıl muayyen bir vergi miktarını hazine-i âmireye yatırmak mecburiyetindedir. Yaklaşık üç yüz yıl boyunca uygulanan bu idari mekanizma Tanzimat'la birlikte revize edilmiştir. 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı, 1845 tarihinden itibaren Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yu da içine alan bölgede uygulamaya konulmuştur. Bu kapsamda hükümet veya yurtluk-ocaklık olarak idare edilen sancaklarda bulunan miri araziler satışa çıkartılmıştır. Bu arazilerin bir bölümünün idarecilere diğer kısmının ise reayaya satılması planlanmıştır.

Ümera ve ağalar, bakmakla yükümlü oldukları insanların sayısı fazla olduğundan kendilerine daha fazla toprak verilmesini talep etmişlerdir. Reaya ise, kendilerine toprak verilmemesi halinde mütegalibenin baskısı altında kalacaklarından göçme mecbur olacaklarını ifade etmişlerdir. Meclis-i Vala'da yapılan müzakerelerin neticesi olarak ümera ve ağa takımına önceki arazilerinin üçte birinin ücretsiz tapular karşılığında verilmesi, kalan üçte ikilik kısmın ise Müslüman ve gayrimüslim reayaya yine tapu karşılığında satılması kararlaştırılmıştır.

Bildiride, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgeler ışığında, Palu kazasındaki köy, mezra ve diğer arazilerin satılması ele alınacaktır. Bu satış işleminde ümera, ağa ve reayanın beklentileri, karşılaştıkları problemler ve belgelerdeki veriler doğrultusunda satılan köy ve mezra sayıları ile bu satışta elde edilen gelir tutarı irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Palu Sancağı, Yurtluk-Ocaklık Sancaklar, Cemşid Bey, Ağa.

Abstract

The Classical Sanjaks in the Ottoman Empire were the backbone of the provincial organization. However, different administration forms applied according to features of the region under control that Hükümet and Yurtluk-Ocaklık Sanjaks which amongs them had a significant place. Those were granted to local beys and governors who had served during the conquest. In this context, Palu and its surroundings were also granted ownership as a Hükümet Sanjak to Cemşid Bey and this ownership continued from generation to generation.

---

*Prof. Dr. Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Gaziantep. agunduz@gantep.edu.tr

In Hükümet Sanjak system the land of sanjak and the right and the authority of it belong mostly to administrator. Nevertheless, the administrator had to pay certain amount of tax income to hazine-i amire – grand treasury of Sultan-. This administrative mechanism which applied aproximety for three hundred years were revised with Tanzimat. Accepted at 1839, the Tanzimat Ferman was put into practice dating from 1845 in the region that contained East and Southeast Anatolia. In this context the miri land in the Sanjaks governed as Hükümet and Yurtluk-Ocaklık put sale. . It was planned that a part of this land has sold to administrator and the other part to reaya.

The Ümera and agas demanded more land because their dependants were outnumbered. Reaya said in the case that the land was not granted to them then they had to migrated due to pressures of tyrants. After discussion in Meclis-i Vala it was decided that the one-third of the land of ümera and aga granted with title to them and the other two thirds of the land to muslim and non muslim reaya again with title.

In this assertion, the sale of the village, mezra -hamlet-and the other lands in the kaza-town- of Palu will be handled in the lights of the documents in the Ottoman Archives of Prime Ministry. In this sale the expectation of umeras, agas and reaya, the problem they encountered, the number of village, mezra-hamlet- that sold and the income will be examined according to datas of documents.

Key Words: Sanjak of Palu, Yurtluk-Ocaklık Sanjaks, Cemşid Bey, Aga

Giriş

Yavuz Sultan Selim'in 1514 yılında Safeviler'i Çaldıran Zaferi ile mağlup etmesinden sonra, Fırat'ın doğusundaki toprakların Osmanlı idaresine alınması süreci başlamış ve Kanuni'nin seferleriyle tamamlanmıştır. Bölgenin kontrol altına alınması uzun ve sancılı bir süreçte gerçekleştirilmiştir. Osmanlılar bu süreçte, hem bölge üzerinde hükümdarlık iddiasında bulunan Müslüman devletlerle hem de konumlarını yitirmek istemeyen beylerle uğraşmak zorunda kalmışlardır. Safevi devletinin kurulması ve bu bölge üzerinde nüfuz kurmaya çalışması ile birlikte bölgede Osmanlılara karşı ciddi bir rakip ortaya çıkmıştır. Bu vaziyet karşısında Yavuz Sultan Selim Osmanlı idaresini bölgede kalıcı hale getirmek amacıyla bazı tedbirler alma yoluna gitmiş ve bölgedeki Kürt hanedanlarını Osmanlılara bağlaması için İdris-i Bitlisi'ye geniş yetkiler vermiştir. Bitlisi'nin faaliyetleri neticesinde Safeviler'in varlığından rahatsızlık duyan yirmi beş Kürt beyi Osmanlıya bağlılıklarını bildirmişlerdir¹. Böylece, Safeviler'in bölgedeki etkinliğine son verilmiştir.

Yavuz Sultan Selim, vermiş olduğu boş fermanlarla bölgedeki beylerin toprak mülkiyetlerinin belirlenmesinde İdris-i Bitlisi'yi yetkili kılmıştır. Bitlisi, bölge beylerinin hizmetlerini dikkate alarak tabi olmalarını öngördüğü statüleri hakkında merkezi yönetimi bilgilendirmiştir. Osmanlı idaresi bu veriler doğrultusunda bölgeyi idari taksimata ayırarak, klasik sancaklar dışında yurtluk-

¹ Mehmet Mert Sunar, "Doğu Anadolu ve Kuzey Irak'ta Osmanlı Devleti ve Aşiretler: II. Abdülhamid'den Meşrutiyet'e", *KEBİKEÇ*, Yıl 5, S. 10, 2000, s. 116; Fatih Gencer, *Merkeziyetçi İdari Düzenlemeler Bağlamında Bedirhan Bey Olayı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2010, s. 1.

ocaklık ve hükümet sancaklar adı verilen bir nevi irsî sancak beylikleri oluşturmuştur.

Ocaklık olarak tasarruf edilen sancaklar iki guruba ayrılmaktadır. Birincisi *hükümet sancaklar*, diğeri ise *liva (sancak)* diye bilinen yurtluk-ocaklık sancaklardır. Bu idari yapılanma sadece Osmanlı-İran sınır bölgesinde değil imparatorluğun değişik bölgelerinde uygulanmıştır. Keza, Bosna, Anadolu, Diyarbakir, Van, Kars, Çıldır, Şam, Rakka ve Bağdad eyaletlerinde bu tür sancakların mevcudiyetini görmekteyiz. Bunların sayısı ise zamana ve şartlara göre farklılıklar göstermiştir².

Hükümet ve yurtluk-ocaklık sancakların özellikler şunlardır: Her iki sancak türü de fetih sırasında hizmeti görülen mahalli beylere veya ümeraya tevcih edilmiştir. Hükümet sancaklar genellikle mülkiyet üzere, yurtluk-ocaklık sancaklar ise arpalık veya sancak hassı yoluyla tevcih edilmişlerdir. Hükümet sancaklarını yurtluk-ocaklık sancaklardan ayıran en belirgin fark tahrir yapılmaması ve tımar ve zeamet uygulamasının bulunmamasıdır. Ayrıca, ümeradan ve kul taifesinden hiçbir fert bulunmamaktadır, sancak gelirinin tamamı hâkimlerine aittir. Yurtluk-ocaklık sancaklarda ise tahrir yapılmakta, tımar ve zeamet uygulaması bulunmaktadır. Her iki sancağın beyleri öldüğünde veya hizmette kusurları görüldüğünde, aile dışından kimseye tevcih edilmeyip evlad veya akrabalarına verilirdi. Nihayet her iki sancağın beyleri sefer zamanlarında bağlı buldukları beylerbeyinin emri altında sefere katılmak zorunda idiler³.

Palu Hükümeti

Osmanlı hâkimiyetine alındıktan sonra Palu ve çevresi *mülkiyet üzere* Cemşid Bey'e tevcih edilmiş ve Yavuz Sultan Selim tarafından kendisine "temliknâme" verilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın İrakeyn seferi sırasında *yurtluk-ocaklık* sahiplerinin temliknâmeleri yenilediği gibi daha sonraki her padişah döneminde bu uygulama tekrarlanmıştır. Kanuni döneminde Cemşid Bey'e verilen temliknameye göre; Palu, cümle kaleleri, şehirleri, köyleri, mezarları ve bağçeleri, bütün mahsulât ve gelirleriyle mülk olarak verilmiştir. Bu durumun kendisinden sonra "neslen ba'de neslin" evladına intikal etmesi de sağlanmıştır. Böylece Yavuz döneminde Cemşid Bey ve evladına verilen Palu'nun mülkiyet hakkı, Kanuni döneminde de aynı şekilde tescil edilmiştir. Ancak, bu mülkiyet arazinin rakabesi⁴ değil, öşür, cizye, ispenç vb. gibi şer'î ve örfî vergilerin tasarruf hakkıdır. Buna sancakbeyliği ve kalelerin tasarruf hakkı da dâhildir⁵.

² Orhan Kılıç, "Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancaklar Üzerine Bazı Tespitler", *OTAM*, S. 10, Ankara, 1999, 123; Aynı yazar, "Ocaklık Sancakların Osmanlı Hukukunda ve İdarî Tatbikattaki Yeri", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (Journal of Social Science)*, C. 11, S. 1, Elâzığ 2001, s. 3.

³ O. Kılıç, *Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet...*, s. 122.

⁴ Toprağın kuru mülkiyeti.

⁵ M. Ali Ünal, "XVI. Yüzyılda Palu Hükümeti", *XI. Türk Tarih Kongresi*, C. III, Ankara 1994, s. 245-246, 251.

Bu geniş imtiyazlara mukabil Palu beylerinin de birtakım görev ve sorumlulukları mevcuttur. Öncelikle, Osmanlı devletine bağlı ve sadık kalacak, devletin âli menfaatleri için çalışacak ve padişahın dostuna dost, düşmanına düşman olacaktır. Dolayısıyla, padişahın ferman ettiği bütün seferlerine katılmak zorunluluğu bulunmaktadır. Seferlere ise kendisine bağlı kuvvetler ile aşireti kuvvetlerinin başında bizzat kendisi katılacaktır. Bu kuvvetlerin her türlü silah ve cephanesini de kendisi temin etmekle yükümlüdür. Mazur bir gerekçe ile kendisi sefere katılamayacak ise yerine oğlu veya kardeşini kuvvetlerinin başında sefere göndermek zorundadır. Seferlere ise Diyarbekir beylerbeyinin sancağı altında katılmak durumundadır⁶. Palu beylerinin diğer yükümlülükleri ise, her yıl muayyen miktardaki bir meblağı hazineye yatırmak mecburiyetinde olmalarıdır.

Palu beylerine verilen mülkname, memleketin düzeni ile sınırları dâhilindeki ahalinin refah ve huzuruna dikkat etmek, şer'i şerife ve kanunlara aykırı hareket etmemek şartlarıyla verilmiştir⁷. Bu bağlamda, Palu'da yargı işleri tamamen merkezin kontrol ve denetimi altında olup, Palu hâkimi hiçbir yargı yetkisini haiz değildir⁸.

Osmanlı idaresi altına alındıktan sonra hükümet statüsüyle yönetilen Palu'nun bu durumu Tanzimat dönemine kadar devam etmiştir.

Merkezileşme Politikaları

Dönemin teknolojik ve ekonomik şartları göz önüne alındığında sınır bölgelerinin muhafazası için hükümet ve yurtluk-ocaklık sancakların oluşturulması zaruri bir hal almış ve bu uygulamanın pek çok faydaları görülmüştür. Fakat bu sistemin başarısı devletin gücü ile doğrudan orantılıdır. Zira devlet güçlü olduğu dönemlerde bölgedeki beyler merkezî yönetimin buyruklarına itaat etmiş, ancak merkezî otoritenin gücünü yitirmesiyle birlikte sistemde de çeşitli problemler ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle 19. yüzyılın başlarında bu tarz sancakların beyleri başına buyruk hareket ederek görevlerini gereğince yapmamaya başlamışlardır⁹.

Hükümet sancakların varlığı 19. yüzyılın başlarına kadar fiilen sürmüş olmakla beraber *hükümet sancağı* tâbirinin bu dönemde artık kullanılmadığı görülmektedir. Bunun yerine topraktan yararlanma şeklini ifade eden yurtluk-ocaklık tâbiri hükümet sancakları ifade eder hale gelmiştir. Mesela, hükümet sancaklardan olan Hakkârî 1827 tarihinde yurtluk-ocaklık olarak tanımlandığı gibi, 1841 yılında mülknâmesi yenilenen Palu sancağı da aynı şekilde yurtluk-ocaklık olarak ifade edilmiştir¹⁰.

⁶ Ünal, *agm.*, s. 253.

⁷ F. Gencer, *agt.*, s. 3.

⁸ Ünal, *agm.*, s. 255.

⁹ Fatih Gencer, "Merkezileşme Politikaları Sürecinde Yurtluk-Ocaklık Sisteminin Değişimi", *AÜDTCF Tarih Dergisi*, S. 49, C. 30, 2011, s. 77-78.

¹⁰ Gencer, *agm.*, s. 78.

Aslında Osmanlı yetkilileri, devlet kaynaklarının israfına yol açtıkları düşüncesiyle Doğu Anadolu'daki beylere verilen imtiyazlardan ve bazı sancakların bu idareciler tarafından idare edilmesinden rahatsızlardı. II. Mahmud'un izlediği merkezileştirme politikaları sonucunda imparatorluğun değişik bölgelerinde bulunan ayânların çoğunun 1820'li yılların başında gücünün kırılması üzerine merkezi idare dikkatini doğu bölgelerine çevirmiştir. Devlet otoritesini bu bölgede daha etkili kılmak amacıyla Sivas valisi Reşit Paşa 1826 tarihinde bir sefer düzenlemiştir. Ancak Mısır valisi Mehmed Ali Paşa meselesinin ortaya çıkması nedeniyle bu sefer yarım kalmış ve istenilen sonuca ulaşılamamıştır¹¹. Mısır meselesinin çözüme kavuşmasından sonra merkezi yönetim tekrar harekete geçmiş Ravanduz, İmadiye ve Süleymaniye hanelerini ortadan kaldırmıştır.

Osmanlı idaresinin bölge üzerindeki merkezileştirme politikasının ikinci aşaması Tanzimat'tan sonra görülmektedir. Tanzimat Fermanı 1839 tarihinde ilan edilmiş olmasına rağmen imparatorluğun değişik bölgelerinde farklı tarihlerde uygulanma imkânı bulmuştur. Diyarbakir ve Erzurum vilayetlerinde Tanzimat'ın uygulanma tarihi 1845, Hakkâri'de ise 1849'dur. Devlet idaresi bu süreçte toplumsal veya bireysel muhalefeti dikkate almış ve süreci çok hassas bir şekilde uygulamanın gayreti içerisinde olmuştur. Mesela, 1850 tarihinde Harput Vilayetine bağlı olan Palu kazasında yurtluk-ocaklıkların hazineye devri sırasında buraların önceki sahiplerinin herhangi bir kalkışmaya yeltenmemeleri için gerekirse İstanbul'a gönderilmeleri Harput valisine bildirilmiştir¹².

Palu'daki Yurtluk-Ocaklık Uygulamasının Feshi

Osmanlı idari sistemi içinde klasik dönemden itibaren uygulanan Yurtluk-ocaklık sancak sistemi üç yüzyıldan fazla devam etmiştir. Tanzimat'la birlikte modern devlet anlayışının bir sonucu olarak çağdaş idari reformlar uygulanmaya konulmuş ve bu bağlamda Yurtluk-Ocaklık sancaklar hazinece zapt edilerek merkezi idare güçlendirilmeye çalışılmıştır. Tanzimat'la beraber gündeme gelen tebaanın kanun önünde eşitliği, can, mal ve namus emniyeti anlayışının yaygınlaşması beraberinde Yurtluk-Ocaklık sancakların zaptını zorunlu kılmıştır¹³.

Bu arada, yurtluk-ocaklık sisteminin yeniden düzenlenmesi veya kaldırılması yönünde bölgede görev yapan idareciler tarafından bazı raporlar hazırlanarak merkeze sunulmuştur. Mesela, Çıldır Beylerbeyi ve Kars Muhafızı Ahmet Paşa, Çıldır ve Kars eyaletleri dâhilinde yer alan bu tür topraklara Mansure Hazinesi tarafından el konulmasını önermiştir¹⁴. Benzer bir öneri de 1845 tarihinde Diyarbakir valisi tarafından yapılmıştır. Merkeze gönderilen

¹¹ Sunar, *agm.*, s. 118.

¹² Yakup Karataş-Demet Dural Karasu, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Miras Kalan Bir Mesele: Yurtluk-Ocaklık ve emlak-i Mazbuta Mukabili Maaşların Tasfiyesi", *JASSS*, S. 56, 2017, s. 373.

¹³ Karataş-Karasu, *agm.*, s. 372.

¹⁴ Gencer, "Merkezileştirme Politikaları Sürecinde...", s. 82.

raporda, Diyarbekir eyaletine bağlı olan Palu ve Eğil'in yurtluk-ocaklık olarak bazı ekrad uhdesinde bulunduğu ve birçok köyü ihtiva ettiği belirtildikten sonra, bunların kaldırılarak hazineye devredilmesi önerilmiştir. Bu yapıldığı takdirde aşar vergisinin üç katına çıkabileceği beyan edilmiştir. Raporda, yurtluk-ocaklık sahiplerinin mağdur olmamaları için kendilerine uygun miktarda maaş bağlanması ve içlerinden ehl-i vukuf olanların müdür olarak atanmaları tavsiye edilmiştir¹⁵.

Konu Meclis-i Vâlâ'da ayrıntılı bir şekilde görüşüldükten sonra Palu ve Eğil'deki yurtluk-ocaklık uygulamasının hemen kaldırılmasının sakıncalı olacağı kanaatine varılmıştır. Şöyle ki, bu tarz idare sisteminin Erzurum eyaleti dâhilinde de mevcut olduğu, Erzurum'un sınır bölgesinde olması dolayısıyla müstesna tutulması durumunda Palu ve Eğil kazaları reayası arasında fitneye sebep olacağı hususunda endişe duyulmuştur. Bu endişeden dolayı Erzurum eyaletindeki yurtluk-ocaklıkların kaldırılmasının mümkün olup olmadığı Erzurum valisinden sorulmuştur¹⁶.

Erzurum Valisi cevabi mütalaasında, eyaleti dâhilindeki yurtluk-ocaklıklardan bir kısmının kaldırılmasının mümkün olduğunu bildirmiştir. Ancak bazılarının ise konumları ve özellikleri nedeniyle feshinin şimdilik uygun olmayacağını vurgulamıştır. Ayrıca çoğunun hâsılâtının net bir şekilde bilinmemesinden dolayı fesh edilmeleri durumunda sahiplerine tahsis olunacak maaşlar ile tayin edilecek memurların maaş ve zorunlu harcama tutarlarının bilinmediği hususları da belirtmiştir¹⁷.

Erzurum valisinin bu mütalaaları Meclis-i Vâlâ'da ele alınmıştır. Yapılan değerlendirmeler neticesinde yurtluk-ocaklık sancakların feshedilmesinin henüz uygun olmadığı ve meselenin daha sonraki bir tarihte ele alınmasına karar verilerek 26 Haziran 1845 tarihinde Erzurum ve Diyarbekir Valileri ile Maliye Nazırına bildirilmiştir¹⁸.

Konunun Palu ile ilgili bölümüne 1848 tarihli bir yazışmada rastlamaktayız. Buna göre Palu hâkimi Abdullah Bey yurtluk ve ocaklık olarak tasarruf ettiği köy ve mezralardaki köylüler ile ihtilafa düşmüştür. Abdullah Bey 1845-1846, 1846-1847 ve 1847-1848 senelerine ait olduğunu iddia ettiği aşar bakayasını tahsil amacıyla Harput valisine müracaatla yardım talebinde bulunmuştur. Harput valisinin bir emirname ile bir mübaşir vermesi üzerine Abdullah Bey, 600 kişi ile Palu'nun Vişin köyüne giderek bakayasını talep etmiştir. Köy halkı itiraz edince Abdullah Bey kuvvet kullanmıştır. Taraflardan birkaç kişi ölmüş

¹⁵ Ömer Toraman, *Tanzimat'ın Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancaklarında Uygulanması (1839-1864)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında Basılmamış Doktora Tezi, Elâzığ 2010, s. 81.

¹⁶ Toraman, *agt.*, s. 81.

¹⁷ Toraman, *agt.*, s. 82.

¹⁸ Toraman, *agt.*, aynı yer.

ve yaralanmıştır. 65 kadar ev yakılmış, reyanın malları ve eşyaları gasp ve yağma edilmiş ve ahali çevreye dağılmıştır¹⁹.

Daha sonra Abdullah Bey ve Vişin Köyü sakinlerinden iki kişi Meclis-i Vala'da sorgulanmış, Abdullah Bey suçlu bulunarak 20 Nisan 1849 tarihli irade ile Tekirdağ'a sürgün edilmiştir. Aynı sene içinde evlat bırakmadan vefat eden Abdullah Bey'in uhdesinde bulunan bütün köy ve mezraların hazine-i Celile tarafından zapt edilmesi ve Ümera ve ağaların tasarrufunda bulunan diğer yurtluk-ocaklık arazi sahiplerine de uygun miktarda maaş bağlanarak hazine-i celile için zaptı Meclis-i Vâlâ'da kararlaştırılmıştır²⁰.

Ancak, bu süreçte birtakım huzursuzlukların yaşandığı ümera ve ağa kesimi ile reyanın merkeze yaptıkları müracaatlardan anlaşılmaktadır. Zira Palu Kazası emir ve ağaları 16 Mart 1852 (4 Mart 268) tarihinde yazdıkları bir arz-ı halde; dört yüz seneden beri ellerindeki mülknâme-i hümâyûn ile Palu Kazasının aşar ve arazilerinin kendi tasarruflarında olduğunu ve 1849 senesinde (H. 1266) oşür ve arazilerin devlet tarafından zapt olunduğunu beyan etmişlerdir. Ayrıca, 400 hâne ve 2000 kişilik bir nüfuslarının mevcut olduğunu ve akvât-ı yevmiyeye (günlük yiyecekler) muhtaç kaldıklarını beyanla durumun düzeltilmesini talep etmişlerdir²¹.

Aynı tarihte Palu reyası tarafından da kendilerinin mağdur olduklarına dair bir takrir yazılmıştır. Takrirden; Palu Kazasının yurtluk ve ocaklık olarak kaza beylerinin tasarrufunda olduğu, bu beylerin kendilerini kullandıklarını, zulm ve teaddi ettiklerini beyan etmişlerdir. Mevcut durumda, bu zulm ve teaddiden kurtarıldıklarını ve ziraat ve hirâsetlerini kendilerinin yapıp yıllık vergilerini miriye vermek istediklerini ve bundan böyle adı geçen beylerle münâsefe (yarıcılık) yoluyla hirâset ve ziraat etmeyeceklerini ifade ve istida etmişlerdir²².

Ancak, Maliye Nezâreti tarafından Meclis-i Vâlâ'ya gönderilen Meclis-i Muhâsebe mazbatasına göre; Palu Kazası ümerasıyla ağavâtı uhdesinde olup cânib-i hazine-i celileden zabt ile idare olunmakta olan yurtluk ve ocaklık köylerinin almış altı senesi (1849) a'sâr hâsılâtının beş yük ve 50.000 guruştan ibaret olduğu bildirilmiştir. Bu miktar üzerinden verilecek olan maaşın ümera ve ağaya kâfi gelmeyeceği gibi, verilecek olan maaşın babadan oğula intikal edeceğinden dolayı hazineye sürekli masraf olacağı vurgulanmıştır²³.

Bundan dolayı, ümera, ağalar ve senetli-senetsiz ahali üzerinde bulunan köylerin (bazı ağaların ellerinde berât var ise de) mülkiyet üzere olmadığı ve ümera tarafından verilen senetlerle araziye mutasarrıf oldukları belirtildikten sonra, ümeranın tasarrufunda olan köylerin üçte birinin karşılıksız ve yeni tapu

¹⁹ Toraman, *agt.*, . s. 83.

²⁰ Toraman, s. 86-87.

²¹ BOA, İ.MVL 00237_008388_006_001.

²² BOA, İ.MVL 00237_008388_008_001.

²³ Belgeye göre, ümera adına 88 adet, ağalar adına 36 adet ve senetli, senetsiz ahali üzerinde ise 157 adet köy kayıtlıdır.

senediyle kendilerine terk edilmesine karar verilmiştir. Gerek berat gerekse ümera senedi ile arazi tasarruf eden ağaların arazilerinin ise beşte biri karşılıksız ve tapu senediyle kendilerine terk edilecek, geri kalanı ise müslim ve gayrimüslim ahalinin talebine göre satılacaktır²⁴. Daha sonraki süreçte Palu kazasındaki arazilerin satılması ile ilgili işlemler hakkında Osmanlı Arşivinde pek çok belge bulunmaktadır.

Sonuç

Palu ve çevresi Osmanlı hâkimiyetine alındıktan sonra *mülkiyet üzre* Cemşid Bey'e tevcih edilmiş ve bu durum verilen *temliknâme* ile tescil edilmiştir. Buna göre, köyleri, mezraları, bütün mahsulât ve gelirleriyle mülk olarak tevcih edilmiş ve bu durumun nesilden nesile devamı sağlanmıştır. Buna mukabil, Palu beyleri Osmanlı devletine bağlı ve sadık kalacak, devletin âli menfaatleri için çalışacak ve padişahın dostuna dost, düşmanına düşman olacaklar ve padişahın ferman ettiği bütün seferlerine katılacaklardı. Ayrıca, her yıl muayyen miktardaki bir meblağı hazineye yatıracaklardı. Palu'nun bu durumu Tanzimat dönemine kadar devam etmiştir.

Osmanlı Devleti'nin merkezileştirme politikaları Tanzimat'la birlikte hız kazanmış, modern devlet anlayışının bir sonucu olarak çağdaş idari reformlar uygulanmaya konulmuş ve bu bağlamda Yurtluk-Ocaklık sancaklar hazinece zapt edilerek merkezi idare güçlendirilmeye çalışılmıştır. Devlet idaresi bu süreçte toplumsal veya bireysel muhalefeti dikkate almış ve süreci çok hassas bir şekilde uygulamanın gayreti içerisinde olmuştur.

Palu ve çevresinde Tanzimat 1845 tarihinde uygulanmaya başlanmış, yurtluk-ocaklık arazilerin hazine tarafından zapt edilmesi ise 1849 tarihinden sonra olmuştur. Öncelikle bu arazilerin tamamının hazinece zapt edilerek arazi sahibi ümera ve ağaya muayyen bir maaş bağlanması planlanmıştır. Ancak Palu'daki aşar hasılatının ümera ve ağaya kâfi gelmeyeceği, verilecek olan maaşın babadan oğula intikal edeceği de düşünüldüğünde hazineye büyük yük getireceği hesaplandığından bu düşünceden vazgeçilmiştir. Bunun yerine, ümeranın elindeki arazinin üçte biri, ağa takımının elindeki arazinin ise beşte birinin karşılıksız olarak ve tapu karşılığında sahiplerine verilmesi kararlaştırılmıştır. Arazinin kalan kısmı ise müslim ve gayrimüslim reayaya muayyen bir bedel karşılığında ve tapu verilmek üzere satışa sunulacaktır.

Böylece, Osmanlı hakimiyeti altına alındıktan sonra *hükümet* olarak idare edilen Palu ve çevresi 1850'li yıllara gelindiğinde, merkezileşme politikalarının bir sonucu olarak, yurtluk-ocaklık şeklindeki arazi tasarruf şekli feshedilmiştir.

²⁴ BOA, İ.MVL 00237_008388_008_001. (27/03/1852 tarihli bir belgeye göre Palu Kazası 7 nahiye ve 300 köyden ibarettir. Bk. BOA, İ.MVL 00237_008388_005_001).

Kaynakça

BOA, İ.MVL 00237_008388_006_001

BOA, İ.MVL 00237_008388_008_001

Fatih Gencer, “Merkezileşme Politikaları Sürecinde Yurtluk-Ocaklık Sisteminin Değişimi”, *AÜDTCF Tarih Dergisi*, S. 49, C. 30, 2011.

Fatih Gencer, *Merkeziyetçi İdari Düzenlemeler Bağlamında Bedirhan Bey Olayı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2010.

M. Ali Ünal, “XVI. Yüzyılda Palu Hükümeti”, *XI. Türk Tarih Kongresi*, C. III, Ankara 1994.

Mehmet Mert Sunar, “Doğu Anadolu ve Kuzey Irak’ta Osmanlı Devleti ve Aşiretler: II. Abdülhamid’den Meşrutiyet’e”, *KEBİKEÇ*, Yıl 5, S. 10, 2000.

Ömer Toraman, *Tanzimat’ın Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancaklarda Uygulanması (1839-1864)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında Basılmamış Doktora Tezi, Elâzığ 2010.

Orhan Kılıç, "Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancaklar Üzerine Bazı Tespitler", *OTAM*, S. 10, Ankara, 1999.

Orhan Kılıç, “Ocaklık Sancakların Osmanlı Hukukunda ve İdarî Tatbikattaki Yeri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (Journal of Social Science)*, C. 11, S. 1, Elâzığ 2001.

Yakup Karataş-Demet Dural Karasu, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Miras Kalan Bir Mesele: Yurtluk-Ocaklık ve emlak-i Mazbuta Mukabili Maaşların Tasfıyesi”, *JASSS*, S. 56, 2017.

